

УДК 311:336.012.23

А. Є. Момотюк,
д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів,
Національна академія статистики, обліку та аудиту

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО РАХУНКУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ УКРАЇНИ

L. Momotyuk,
Doctor of Economics, Associate Professor of the Department
of Finance of The National Academy of statistics, accounting and audit

PROSPECTS OF IMPROVEMENT OF FINANCIAL ACCOUNT IN THE SYSTEM OF NATIONAL ACCOUNTS

У статті розглядаються питання функціонування Системи національних рахунків, її призначення в економіці держави. Визначено місце фінансового рахунку в системі національного рахунництва. Розроблено основні напрями удосконалення фінансового рахунку у Системі національних рахунків України в частині похідних фінансових інструментів та визначення вартості послуг фінансових посередників.

The article focuses on the questions of functioning of system of national accounts, its setting, are examined in the economy of the state. A financial account in the system of national accounts have been formulated. Basic directions of improvement of financial account are developed in system of national accounts of Ukraine: improvement of derivative financial instruments and determination of cost of services of financial mediators.

Ключові слова: фінансова діяльність, система національних рахунків, фінансовий рахунок, рахунок капіталу.
Key words: financial activity, system of national accounts, financial account, capital account.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Рахунки Системи національних рахунків та відповідні макроекономічні показники є основним засобом розроблення макроекономічної та грошово-кредитної політики держави. Також Система національних рахунків, яка дає можливість отримувати достовірну, докладну, аналітично орієнтовану інформацію, необхідну для макроекономічного аналізу та прогнозування, використовується в Україні для розроблення заходів щодо вдосконалення бюджетної політики, підвищення якості управління державними та місцевими фінансами, формування грошово-кредитної та валютної політики, зміцнення фінансової стабільності, урегулювання стану платіжного балансу та в цілому для характеристики економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам створення, розвитку та функціонування СНР присвячені праці вітчизняних вчених та практиків: Герасименка С.С. [1], Головка В.А. [2, 3], Манцурова І.Г. [4], Моторина Р.М. [5, 6], Нікітіної І.М. [1] та інших. Однак недостатньо дослідженими в теоретичному плані залишаються питання, пов'язані з необхідністю удосконалення методологічних основ оцінювання фінансової діяльності в Системі національних рахунків. У зв'язку з цим завданням статті є удосконалення методології складання фінансового рахунку у Системі національних рахунків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для аналізу руху фінансів особливе значення має інформація рахунків нагромадження (рахунок капіталу, фінансовий рахунок) та дані про фінансові потоки. Звіти про фінансові потоки дають деталізоване уявлення про фінансові активи і пасиви, що характеризують відносини між секторами економіки, а також про фінансові потоки між цими секторами та нерезидентами, які відображаються за фінансовим рахунком. Для аналізу руху фінансів, у першу чергу, використовується інформація рахунку капіталу, який складається за сектором нефінансових корпорацій, сектором фінансових корпорацій, сектором загального державного управління, домашніх господарств та некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства. В рахунку капіта-

лу відображається рух та використання різних видів інвестицій у нефінансові активи — основні й оборотні. Таке інвестування змінює вартість основного капіталу, запасів матеріальних оборотних коштів, різних цінностей, що дозволяє отримати показник чистого кредитування (тобто здатність інституційного сектору до фінансування) або чистого за-позичення (обсяг коштів, які отримані від інших одиниць). Показник чисте кредитування / чисте запозичення характеризує фінансово-економічний стан країни, оскільки він показує обсяг ресурсів, які держава надає іншому світу або, навпаки, отримує від іншого світу.

Одним із найважливіших рахунків СНР є фінансовий рахунок, який відображає операції з фінансовими активами та зобов'язаннями, що здійснюються між інституційними одиницями національної економіки (резидентами) і між резидентами й іншими країнами світу (нерезидентами), а також показує роль окремих фінансових інструментів у цих операціях. Державним комітетом статистики України були розроблені та затверджені наказом від 16.02.2004 р. № 112 Методологічні положення щодо складання фінансового рахунку.

З метою забезпечення ідентичності складових фінансового рахунку у зазначених положеннях розроблено, по-перше, правила відображення фінансових операцій та їх обліку, визначено відмінність фінансових активів від нефінансових та зміни у фінансових активах, що не є операціями; виокремлено умовні фінансові активи, а також правила ведення обліку похідних фінансових інструментів; по-друге, класифікацію фінансових інструментів.

Фінансовий рахунок СНР складається з семи основних категорій фінансових інструментів, в основу класифікації яких покладено взаємовідносини кредитора й позичальника, а також критерій ліквідності цих інструментів. Водночас виникає необхідність вдосконалення класифікації інструментів фінансового рахунку, правил відображення операцій у фінансовому рахунку, а також забезпечення надійності визначення фінансових активів та зобов'язань інституційних секторів економіки.

Аналіз динаміки показників фінансового рахунку показує, що в Україні в 2005 та 2009 рр. мало місце чисте кредитування, тобто залишок коштів у вигляді чистого заощадження, а в 2006, 2007, 2008, 2010, 2011, 2012 та 2013 рр. спостерігалася нестача фінансових ресурсів (чисте запозичен-

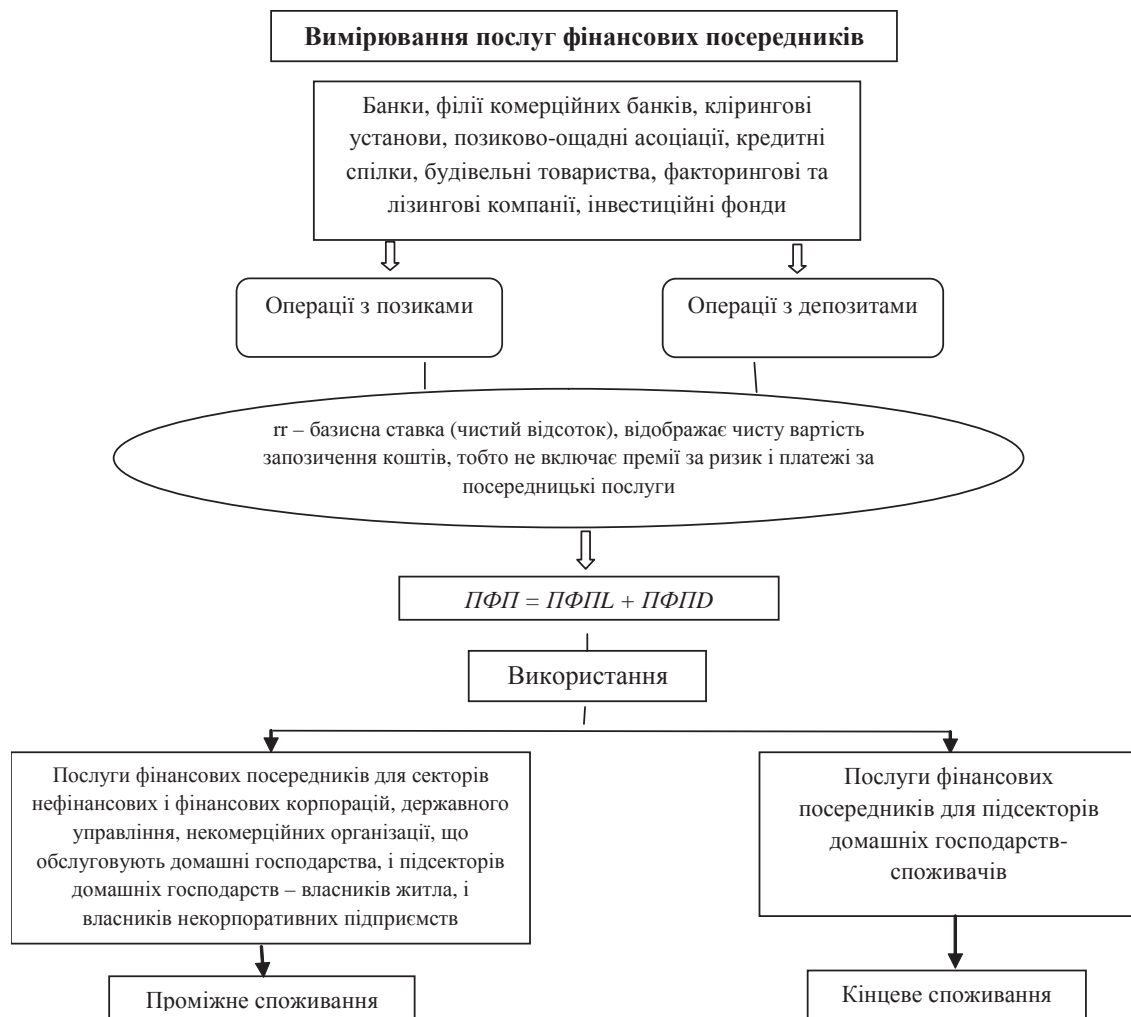

Рис. 1. Методологія вимірювання послуг фінансових посередників

ня). Однак поглиблений аналіз показує, що навіть у 2009 р. держава була позичальником, хоча за підсумками року вона кредитувала нерезидентів (інший світ) в невеликому обсязі (516 млн грн). Якщо поррахувати різницю між фінансовими активами та фінансовими зобов'язаннями, то балансує стаття фінансового рахунку вказує на чисте запозичення в 2009 р. в обсязі 5909 млн грн., тобто держава фактично є боржником. Різниця між чистими активами і чистими зобов'язаннями (ЧК/ЧЗ) є своєрідним індикатором результативності національної економіки. Показники ЧК/ЧЗ у рахунку операцій з капіталом та у фінансовому рахунку мають бути однаковими.

Швидкі темпи розвитку економіки, посилення глобалізаційних тенденцій у сфері фінансів вимагають постійного перегляду та внесення змін до системи національних рахунків. При розробленні основних напрямів подальшого розвитку СНР автором запропоновано впровадження в класифікації фінансових інструментів фінансового рахунку похідних цінних паперів із визначенням підходів до їх обліку, перегляд СНР відповідно до рекомендацій СНР-2008, у т.ч. у частині визначення вартості послуг фінансових посередників, та продовження робіт у напрямі забезпечення якості статистичної інформації, що використовується для складання кварталних та річних фінансових рахунків.

Так, останнім часом особлива увага приділяється дослідженню та методологічному забезпеченню статистичного відображення одного з найскладніших компонентів фінансового рахунку — похідних цінних паперів. Це пов'язано з тим, що існують особливості їх випуску та обігу, а також права на придбання чи продаж протягом терміну, визначеного договором. Для удосконалення статистичної оцінки похідних цінних паперів МВФ розробив документ під назвою "Статистичне вимірювання похідних фінансових інструментів", який був прийнятий на сесії Статистичної комісії в 1999 р. На виконання вимог цього документа в класифікації фінансових інструментів фінансового рахунку

було запроваджено окремих інструмент: F.7. "Похідні фінансові інструменти".

Дослідження відображення похідних фінансових інструментів на основі нових міжнародних стандартів діяльності з їх вимірювання дозволяє зробити такі висновки:

1) похідні фінансові інструменти можуть бути визначені як такі, що прив'язані до конкретного фінансового інструменту, показника чи товару, за допомогою яких конкретні фінансові ризики можуть виступати як самостійний предмет купівлі-продажу на фінансових ринках;

2) біржові та позабіржові фінансові інструменти розцінюються як фінансові активи. Для обчислення вартості будь-якого похідного фінансового інструменту необхідно, щоб базова ціна була чітко визначена. За відсутності визначеної ціни продукту, що лежить в основі похідного фінансового інструменту, він не може бути оцінений, не може розглядатись як засіб збереження і, відповідно, не може розцінюватись як фінансовий актив;

3) процентні свопи та форвардні процентні угоди розглядаються як фінансові активи, а чисті наявні виплати за цими контрактами класифікуються як фінансові операції, а не як потоки доходів від власності, як це рекомендовано в СНР 1993 р. [10];

4) оскільки похідний фінансовий інструмент розглядається як фінансовий актив, його застосування є операцією, яка повинна враховуватися навіть у випадках поставки активів, що лежать в їх основі.

5) похідні фінансові інструменти розглядаються як окрема категорія інструментів фінансових активів у національних рахунках, а також як окрема функціональна група платіжного балансу, що відображає їх особливості.

Подальше вдосконалення та розвиток фінансового рахунку СНР базується на новій версії Системи національних рахунків 2008 р., яка представляє собою адаптовану версію СНР 1993 р. Для відображення фінансового сектору до СНР-2008 рекомендується, в першу чергу, внести зміни

щодо поглибленого розгляду та деталізації фінансових послуг. Насамперед це стосується удосконалення методології вимірювання послуг фінансових посередників, алгоритм якої зображено на рисунку 1. Вимірювання послуг фінансових посередників можна здійснювати також непрямим методом, а саме: як різницю між відсотками, що отримують і виплачують фінансові посередники. У СНР-2008 непрямий метод обчислення вартості послуг фінансового посередництва був уточнений з урахуванням досвіду, отриманого в ході впровадження СНР-1993.

Розрахунок вартості послуг фінансових посередників для операцій з позиками і депозитами здійснюється окремо. У першому випадку ці послуги обчислюються шляхом множення середнього залишку позик за звітний період на різницю між ставкою відсотка за позиками і базисною відсотковою ставкою, а у другому — шляхом множення середнього залишку депозитів за звітний період на різницю між базисною відсотковою ставкою і ставкою відсотка за депозитами. Загальна величина послуг фінансових посередників дорівнює сумі послуг фінансових посередників за операціями з позиками і з депозитами. Розрахунок вартості послуг фінансових посередників проводиться для операцій з позиками і депозитами в рамках кожної групи фінансових посередників та для кожного інституційного сектору.

Національним банком України, починаючи з 2009 року, було здійснено перехід до складання фінансового рахунку з квартальною періодичністю. НБУ складає квартальні фінансові рахунки відповідно до міжнародних стандартів, на основі розроблених ним методологічних засад складання квартальних рахунків. Цей процес включає: а) накопичення даних із первинних джерел; б) компіляцію показників та балансування даних; в) поширення інформації [2].

Успішність складання і квартальних, і річних фінансових рахунків залежить від якості первинної інформації, яку отримують із основних та додаткових джерел. Основними джерелами цієї інформації є грошово-кредитна статистика, статистика державних фінансів, платіжного балансу й міжнародної інвестиційної позиції, що відображають фінансові зв'язки сектору фінансових корпорацій, сектору загальнодержавного управління та нерезидентів. Додаткові джерела отримання даних стосуються секторів нефінансових корпорацій та домашніх господарств, які не підлягають суцільному спостереженню і їх дані неможливо повністю охопити та деталізувати.

Основним завданням при складанні квартальних фінансових рахунків є визначення розбіжностей між статистичними даними, тобто встановлення статистичної розбіжності. Існування статистичних розбіжностей між даними пояснюється, по-перше, різними підходами до оцінки вартості фінансових інструментів, по-друге, використанням різних первинних джерел та різною періодичністю подання звітів, по-третє, випадковими помилками. Побудова квартальних фінансових рахунків базується на багатьох первинних джерелах даних, які охоплюють грошово-кредитну статистику, статистику фінансів підприємств, статистику державних фінансів та звітність небанківських фінансових установ.

Дослідження значення джерел статистичної інформації дає підстави стверджувати, що існують питання щодо якості наявних статистичних даних для кожного інституційного сектору економіки. Так, якщо джерелами даних для сектору фінансових корпорацій слугують балансів звіти Національного банку України та інших депозитних корпорацій, що охоплюють всі підзвітні одиниці, то джерелом даних для сектору нефінансових корпорацій є фінансова звітність великих, середніх та малих підприємств, які не підлягають суцільному обстеженню на кварталній основі, тобто повному охопленню та деталізації даних. А дані сектору загального державного управління, що охоплює бюджетні організації та фонди загальнообов'язкового державного страхування, не завжди відповідають стандартам СНР та іноді не збігаються з даними звітів депозитних корпорацій. Щодо функціонування ринку цінних паперів, то немає якісної статистичної інформації про емісію та обіг цінних паперів, тобто відсутня статистика ринку цінних паперів за секторами економіки. У зв'язку з цим при складанні квартальних фінансових рахунків Національний банк України спирається, в першу чергу, на дані грошово-кредитної статистики.

ВИСНОВКИ

Отже, в результаті дослідження ми дійшли наступних висновків: по-перше, аналіз динаміки показників рахунку капіталу та фінансового рахунку свідчить, що показник чи-

стого запозичення становив вагомий частку у фінансуванні економіки держави, що є істотною характеристикою фінансово-економічного стану України; по-друге, на основі дослідження похідних фінансових інструментів з урахуванням нових міжнародних стандартів діяльності з їх вимірювання та з метою подальшого вдосконалення відображення фінансової діяльності в СНР запропоновано впровадження в класифікації фінансових інструментів фінансового рахунку похідних цінних паперів із окресленням підходів до їх обліку; по-третє, подальше вдосконалення та розвиток фінансового рахунку СНР базується на новій версії СНР-2008, у т.ч. у частині визначення вартості послуг фінансових посередників.

Література:

1. Герасименко С.С. Система національних рахунків: навчальний посібник / С.С. Герасименко, В.А. Головка, І.М. Нікітіна. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. — 217 с.
2. Головка В. Квартальні фінансові рахунки: методологічні та практичні аспекти складання / В. Головка, А. Тетерук // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 8. — С. 12—18.
3. Головка В. Система національних рахунків України: вчора, сьогодні, завтра / В. Головка // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 4. — С. 3—6.
4. Манцуров І.Г. Система національних рахунків як інструмент аналізу ефективності стратегії економічного зростання / І.Г. Манцуров // Стратегія економічного розвитку. — 2006. — Вип. 18. — С. 60—66.
5. Моторин Р.М. Місце фінансового рахунку в системі національних рахунків / Р.М. Моторин // Фінансовий вісник Українського державного університету економіки і фінансів. — 2006. — № 1 (1). — С. 16—22.
6. Моторин Р.М. Система національних рахунків: підручник / Р.М. Моторин, Т.М. Моторина. — К: КНЕУ, 2001. — 336 с.
7. Система национальных счетов — инструмент макроэкономического анализа / Под ред. Ю.И. Иванова. — М.: Финстатинформ, 1996. — 285 с.
8. Система национальных счетов и платежный баланс России / Г.Д. Кулагина, Б.И. Башкатов, А.Н. Пономаренко, Ю.Н. Иванов. — М.: МЭСИ, 1995 — 156 с.
9. Счет остальных стран мира // Система национальных счетов: пересмотренный вариант. — Нью-Йорк: ООН, Секретариат. — 1992. — Гл.14. — 82 с.
10. System of National Accounts 1993 [Electronic resource]. — Mode of access: <http://unstats.un.org/unsd/sna1993/introduction.asp>

References:

1. Herasymentko, S.S. Holovko, V.A. and Nikitina, I.M. (2005), Systema natsional'nykh rakhunkiv [System of national accounts], IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
2. Holovko, V. and Teteruk, A. (2011), "Quarter financial accounts: methodological and practical aspects of stowage", Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy, vol. 8, pp. 12—18.
3. Holovko, V. (2011), "SNA of Ukraine: yesterday, today, tomorrow", Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy, vol. 4, pp. 3—6.
4. Mantsurov, I.H. (2006), "System of national accounts as instrument of analysis of efficiency of strategy of the economy growing", Stratehiia ekonomichnoho rozvytku, vol. 18, pp. 60—66.
5. Motoryn, R.M. (2006), "A place of financial account is in a system of national accounts", Finansoviy visnyk Ukrainy'koho derzhavnoho universytetu ekonomiky i finansiv, vol. 1 (1), pp. 16—22.
6. Motoryn, R.M. (2001), Systema natsional'nykh rakhunkiv [System of national accounts], KNEU, Kyiv, Ukraine.
7. Ivanov, Ju.I. (1996), Sistema nacional'nykh schetov — instrument makroekonomicheskogo analiza [A System of national accounts is an instrument of macroeconomic analysis], Finstatinform, Moskva, Rossiya.
8. Kulagina, G.D. Bashkatov, B.I. Ponomarenko, A.N. and Ivanov, Ju.N. (1995), Sistema nacional'nykh schetov i platyeznyy balans Rossii [A system of national accounts and balance of payments Russia], MJeSI, Moskva, Rossiya.
9. United Nations (1992), Sistema nacional'nykh schetov: peresmotrennyy variant [A system of national accounts: revised version], OON, Sekretariat, N'yu-Jork, SSHA.
10. The official site of United Nations Statistics Division (1993), "System of National Accounts", available at: <http://unstats.un.org/unsd/sna1993/introduction.asp>

Стаття надійшла до редакції 05.10.2015 р.